

ФОРМИ ЗАХИСТУ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

FORMS OF LAND RIGHTS PROTECTION AND THEIR CLASSIFICATION

Бойко В.Б., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри правосуддя та філософії
Сумський національний аграрний університет

Статтю присвячено питанню форм захисту земельних прав, їх особливостям, класифікації та ефективності у сучасному правовому середовищі. Зазначено, що захист прав на землю включає в себе сукупність правових засобів і процедур, спрямованих на охорону прав власників землі, землекористувачів та інших осіб.

Автор підкреслює, що основні форми захисту при вирішенні земельних спорів викладені у ст. 158 Земельного Кодексу України. До них відноситься судова та адміністративна форма. Відмічається, що такий перелік не є повним, і тому для визначення форм захисту та їх класифікації слід звернутися до цивільно-правової науки. При цьому, слід виходити з загальних положень про форми захисту цивільних прав та інтересів.

Визначено, що в класичній юридичній літературі найчастіше зустрічається положення, що існує дві основні групи форм захисту прав: неюрисдикційний захист та юрисдикційний. При цьому науковці можуть виділяти в кожній групі свої підвиди. Так, юрисдикційна форма може включати як судовий, так і позасудовий порядок здійснення захисту земельних прав. Визначено, що судовий захист передбачає звернення до національних та міжнародних судових органів для відновлення порушених прав. Він є загальним порядком захисту земельних прав. Позасудовий захист може здійснюватися за допомогою адміністративних процедур, що здійснюється за певною процедурою звернення. Він є спеціальним порядком здійснення захисту земельних прав і на етапі вирішення спору оформлюється в певну форму (рішення, акт, припис, тощо).

Відзначено, що до неюрисдикційної форми захисту земельних прав відноситься самозахист. Автором наголошується, що самозахист полягає в застосуванні засобів та методів протидії порушення земельних прав, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. Заходи самозахисту також повинні бути пропорційними порушенням та не спричиняти шкоди іншим особам.

Ключові слова: земельні права, форми захисту прав, юрисдикційні форми захисту, неюрисдикційні форми захисту, самозахист земельних прав, судова форма захисту земельних прав, адміністративна форма захисту земельних прав.

The article is devoted to the issue of forms of protection of land rights, their features, classification and effectiveness in the modern legal environment. It is noted that protection of land rights includes a set of legal means and procedures aimed at protecting the rights of land owners, land users and other persons.

The author emphasizes that the main forms of protection in resolving land disputes are set out in Article 158 of the Land Code of Ukraine. These include judicial and administrative forms. It is noted that this list is not complete, and therefore, to determine the forms of protection and their classification, one should refer to civil law science. At the same time, one should proceed from the general provisions on the forms of protection of civil rights and interests.

It is determined that in the classical legal literature, the most commonly found provision is that there are two main groups of forms of protection of rights: non-judicial protection and judicial protection. At the same time, scholars can distinguish their subtypes in each group. Thus, the jurisdictional form may include both judicial and extrajudicial procedures for the protection of land rights. It is determined that judicial protection involves applying to national and international judicial authorities to restore violated rights. It is a general procedure for the protection of land rights. Out-of-court protection can be carried out through administrative procedures, which is carried out according to a certain application procedure. It is a special procedure for the protection of land rights and is formalized in a certain form (decision, act, order, etc.) at the stage of dispute resolution.

It is noted that self-defense is a non-judicial form of protection of land rights. The author emphasizes that self-defense consists in the use of means and methods of counteracting violations of land rights which are not prohibited by law and do not contradict the moral foundations of society. self-defense measures should also be proportionate to the damage and should not cause harm to other persons.

Key words: land rights, forms of protection of rights, jurisdictional forms of protection, non-judicial forms of protection, self-defense of land rights, judicial form of protection of land rights, administrative form of protection of land rights.

Постановка проблеми. Питання захисту прав на землю завжди було одним із провідних у юридичній науці, оскільки земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Забезпечення ефективного захисту прав на землю є ключовим аспектом для сталого розвитку суспільства, збереження екологічної рівноваги та стабільності земельних відносин. У зв'язку з динамічними змінами в законодавстві та розвитком суспільних відносин, пов'язаних із землекористуванням, виникає потреба в систематичному перегляді та вдосконаленні правових механізмів захисту прав на землю.

Так, земельні відносини постійно змінюються під впливом економічних, соціальних та екологічних факторів, що зумовлює необхідність постійного перегляду правових механізмів захисту на предмет їх відповідності сучасним реаліям. Зміни у законодавстві, нові тенденції у землекористуванні та нові виклики, що виникають у цій сфері, вимагають оновлення та актуалізації існуючих наукових підходів до систематизації форм захисту прав на землю.

Окрім цього, розвиток судової практики та нові правові прецеденти ставлять перед науковцями завдання про-

аналізувати ефективність існуючих форм захисту прав на землю, виявити їх недоліки та запропонувати шляхи вдосконалення. В подальшому це надасть змогу створювати та розвивати правозастосовчу практику, що сприятиме захисту прав та інтересів усіх учасників земельних правовідносин.

Інтеграція України в міжнародний правовий простір вимагає гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами та практиками. Це створює додатковий стимул для дослідження форм захисту прав на землю з метою адаптації кращих практик до українських реалій.

Мета статті. Метою написання статті є аналіз теоретичних та практичних аспектів щодо визначення поняття форми захисту земельних прав та їх класифікації.

Стан дослідження. Питання форми захисту земельних прав перебувають постійно в центрі уваги вчених юристів. В вітчизняній науці розглядом даного питання займалися Андрейцев В.І., Бурцев О.В., Гаврилюк М.І., Гордєєв В.І., Ігнатенко І.В., Кулинич П.Ф., Лейба Л.В., Лісова Т.В., Мироненко І.В., Мірошніченко А.М., Одарюк М.П., Третьяк Т.О., Федчишин Д.В., Філюк П.Т., Харитоновна Т.Є.,

Швець В.Д., Шульга М.В. та ін. Але, незважаючи на наявність певних досліджень, подальше вивчення цього питання не лише збереже актуальність теми, а й сприятиме розробці ефективних механізмів захисту земельних прав, які відповідатимуть сучасним викликам та потребам суспільства.

Виклад основного матеріалу. Кожна особа може вільно володіти, користуватися та розпоряджатися своїм майном. Це право закріплено в Конституції України та багатьох нормативно-правових актах, тому у разі порушення таких прав, виникають правовідносини пов'язані з їх захистом усіма формами та способами, які визначені в законодавстві. Захист земельних прав можна розглядати як юридично закріплену можливість уповноваженої особи обирати та застосовувати певні заходи впливу для відновлення такого порушеного права, або для припинення неправомірних дій. Такий захист має відбуватися виключно в правовій площині, в певній формі та певними способами, що визначені чинним законодавством та/або прямо з нього випливають, при цьому не порушуючи прав інших осіб. Останнє розглядається як юридично закріплена можливість уповноваженої особи використовувати заходи (форми та способи) правоохоронного характеру з метою відновлення порушеного права та припинення дій, які порушують це право.

Аналізуючи поняття категорії «форма захисту земельних прав», в першу чергу, потрібно звернутися до понятійного апарату терміну «форма». Так, Великий тлумачний словник сучасної української мови містить, зокрема такі визначення як: «4) тип, будова, спосіб організації чогонебудь, зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом// лог. структура, спосіб побудови думки, силогічна форма; 5) філос.: існування змісту, його внутрішня структура, організація і зовнішній вираз (єдність форми і змісту)... 8) спосіб здійснення, виявлення будь-якої дії// спосіб, характер викладу думки, пропозиції, повідомлення і т.ін.// суворо встановлений порядок у будь-якій справі// встановлений зразок чогонебудь» [1, с. 1543]. Відповідно до іншого словника української мови, форма – це «1) обриси контури, зовнішні межі предмета, що визначають його зовнішній вигляд; 2) шаблон, за допомогою якого чому-небудь надають обриси, якогось вигляду; 3) тип, будова, спосіб організації якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом [2, с. 618]. Таким чином, форму можна розглядати як через матеріальний, соціальний аспекти, так і через аспект філософії [3, с. 258–259].

Слід зазначити, що визначення поняття «форми захисту» земельних прав не знайшло свого відображення в нормативно-правових актах, тому для його розуміння слід звернутися до наукової літератури, в тому числі і до загальної теорії права, оскільки механізм захисту прав та інтересів в є вихідним поняттям, від якого і відштовхується сам механізм захисту земельних прав. В юридичній науці існують різні позиції щодо трактування поняття форми захисту прав та інтересів, більшість науковців цивілістів чітко розмежовують поняття форми та способів захисту, порядок захисту, процедуру захисту. Але існують і інші трактування цього питання.

Так, в процесуальній літературі часто можна зустріти твердження, що форма захисту об'єднується з порядком захисту і таке об'єднання має назву процесуальна форма захисту [4, ст. 76].

Визначаючи форми захисту, як процесуальні форми, що забезпечують реалізацію права на захист, у яких вирішуються юридичні справи Г.П. Тимченко у своєму дослідженні називає формою захисту певну процедуру (порядок) реалізації заінтересованими особами права на захист, а судовими органами – юрисдикційних повноважень, що «пояснює наявність різних цивільних, кримінально-правових та адміністративно-правових форм захисту

і процедур» [5, с. 8]. Але таке твердження не враховує положення чинного законодавства, яке визначає матеріально правову та процесуально-правову основу для здійснення захисту прав.

Як вважає С.Я. Вавженчук, форма захисту прав є похідною від захисту, адже є саме зовнішнім виразом останнього, при цьому форма захисту прав передбачає внутрішню організацію захисту таких прав, порядок його здійснення [3, с. 260].

Дослідження Наливайко О.І. ґрунтуються на тому, що форма захисту прав визначається як регламентований правовий комплекс особливих процедур. Такі процедури здійснюють правозастосовні органи та уповноважена особа в рамках правозахисного процесу. На його думку, ці процедури спрямовані на відновлення (підтвердження) порушеного (оскарженого) права [6, с. 14].

Також, зустрічається обґрунтування, що «форма захисту прав» ототожнюється з порядком діяльності певних юрисдикцій органів щодо здійснення заходів по захисту порушених прав. При цьому такі органи не є учасниками спірних правовідносин. Або, як зазначають, Шульга М.В., Лісова Т.В., Шульга Т.М., часто в літературі можна зустріти думку, що форми захисту включають порядок здійснення дій по захисту своїх прав самими учасниками спірних правовідносин, які не звертаються до юрисдикційних органів. Тобто, під формою захисту прав розуміється суто процедурний порядок застосування способів захисту суб'єктивних земельних прав (правила та порядок юрисдикційної діяльності) а також порядок та умови здійснення суб'єктом самостійних дій щодо захисту порушених у земельних прав осіб [7, с. 140].

На нашу думку, ототожнення форми захисту з порядком (правилами) захисту земельних прав є неправильним, оскільки ці категорії мають свій окремий предмет вивчення та дослідження і саме форма захисту земельних прав є самостійною категорією у сфері захисту прав та інтересів.

Розглядаючи поняття форми захисту земельних прав як порядок здійснення певної діяльності по їх захисту, слід звернути увагу на позицію І.М. Ваганової, яка розуміє під формами захисту прав саме порядок здійснення діяльності із захисту суб'єктивних прав, що включає в себе комплекс внутрішньо-погоджених організаційних дій, які здійснюються в межах єдиного правового режиму [8, с. 98]. Але такий підхід виключає таку форму, як самозахист, оскільки регламентований порядок такої форми захисту відсутній, і самозахист можна здійснювати в порядку, що визначений законом, або йому не суперечить, або, взагалі, без будь-якого порядку. Відповідно, в площині єдиного правового режиму, така форма захисту не може здійснюватися, а тому визначення форми захисту як «порядок діяльності» є не зовсім точним.

Як бачимо, наукова література надає нам декілька складових у підходах до визначення поняття форми захисту земельних прав, а саме:

- 1) визначений порядок діяльності;
- 2) вид діяльності;
- 3) комплекс регламентованих процедур діяльності;
- 4) комплекс внутрішньо-узгоджених та організаційних заходів, що направлені на відновлення порушеного права.

При цьому форма захисту земельних прав включає в себе процедурні, процесуальні та матеріальні ознаки [3, с. 266].

Враховуючи вищевикладене, слід погодитися з думкою М.І. Гаврилюка, що під формою цивільно-правового захисту права власності на земельну ділянку слід розуміти «діяльність уповноважених органів, особи або її представника із захисту права власності на земельну ділянку, які виявляються у застосуванні передбачених законодавством способів і заходів спрямованих на припинення порушення, оспорення або невизнання цивільних прав та інтересів,

попередження таких дій а також відновлення порушених прав і відшкодування заподіяної шкоди» [4, с. 77]. Саме визначення «форми захисту земельних прав» через призму здійснення правозахисної діяльності, відповідно, та в рамках закону і є її суттю. До такої правозахисної діяльності по захисту земельних прав входить і порядок, і правила і умови здійснення дій, а також самі дії. І саме в цьому полягає зміст форми захисту земельних прав.

Отже, в загальному вигляді, під формами захисту земельних прав слід розуміти діяльність яка направлена на застосування законодавчо визначених способів та заходів з метою припинення, оспорення або відновлення порушеного земельного права.

Форми захисту земельних прав мають свої певні види та класифікацію. Слід визнати, що, на відміну від способів захисту цивільних прав, які визначені, відповідно до ст. 152 Земельного Кодексу України, в земельному законодавстві відсутній чіткий перелік форм захисту земельних прав. Основні форми захисту при вирішенні земельних спорів викладені в ст. 158 Земельного Кодексу України [9], а саме – це судова та адміністративна форма, але такий перелік не є повним, і тому для визначення форм захисту та їх класифікації слід звернутися до цивільно-правової науки.

Як вже було визначено вище, до форм захисту земельних прав відносять не лише порядок юрисдикційної діяльності щодо захисту, а й порядок самостійних дій суб'єкта щодо захисту своїх порушених, оспорюваних чи невизнаних прав. Тому важливо при класифікації форм захисту цивільних прав брати до уваги різні чинники: характер матеріально-правової вимоги, що розглядається; особливості і компетенції органів, які уповноважені розглядати такі вимоги; з'ясування специфічних особливостей порядку вирішення спорів [10, с. 44].

В класичній юридичній літературі найчастіше зустрічається положення, що існує дві основні групи форм захисту прав: неюрисдикційний захист та юрисдикційний, при цьому науковці можуть виділяти в кожній групі свої підвиди.

Основними критеріями розмежування юрисдикційної та неюрисдикційної форми захисту земельних прав, на нашу думку, є те, що в межах юрисдикційної форми захисту охоплюється захист у загальному (судовому) та спеціальному (адміністративному) порядку, тобто захист за допомогою уповноважених державних, правоохоронних та судових органах, а неюрисдикційна форма захисту становить самостійну діяльність особи з захисту без звертання до державних чи інших уповноважених органів (наприклад самозахист, третейський суд).

Аналізуючи чинне українське та міжнародне законодавство, приходимо до висновку, що поділ форм захисту земельних прав на юрисдикційну та неюрисдикційну форми має в своєму підґрунті саме законодавчу базу, в якій також визначається поділ за таким критерієм.

Змістом юрисдикційної форми захисту є звернення особи до уповноважених органів за захистом порушених чи оспорюваних прав, щоб такі органи вживали заходи для відновлення порушеного права і правопорушення було припинено. Застосування юрисдикційної форми захисту завжди несе в собі в кінцевому результаті прийняття певного рішення із винесенням акту правозастосування [10, с. 45]. І такий захист повинен здійснюватися у певній процесуальній формі та мати певні стадії. Такими стадіями можуть бути, наприклад: звернення до уповноваженого органу чи особи; розгляд такого звернення по суті, винесення певного рішення чи отримання певного документу; виконання такого рішення чи припису. Крім цього, на нашу думку, основними ознаками юрисдикційної форми захисту є наявність або земельного спору, або порушення суб'єктивних земельних прав, коли спір суттєвий, але права підлягають захисту або відновленню.

Розглядаючи юрисдикційну форму захисту земельних прав, обов'язково потрібно зазначити, що такий захист може здійснюватися або в загальному або в спеціальному порядку. Так, загальний порядок захисту земельних прав здійснюється в судовому порядку шляхом звернення до національного чи міжнародного суду в порядку позовного, наказного чи окремого провадження. Таке звернення до суду передбачено, в першу чергу, ст.ст. 55 та 124 Конституції України. А, відповідно до ч. 2 ст. 158 Земельного кодексу України, виключно судом вирішуються земельні спори з приводу володіння, користування і розпорядження земельними ділянками, що перебувають у власності громадян й юридичних осіб, а також спори щодо розмежування територій сіл, селищ, міст, районів та областей [9].

Спеціальним порядком здійснення захисту земельних прав в межах юрисдикційної форми захисту є адміністративно-правовий захист, який полягає у розгляді справ органами прокуратури, комісій, інших спеціальних органів чи уповноважених осіб, які здійснюють контроль за дотриманням земельного законодавства та прав людини. Така форма захисту земельних прав відбувається шляхом звернення із заявою чи скаргою до уповноваженого органу, який має їх розглянути та винести відповідне рішення. Так, наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 158 Земельного Кодексу України, до компетенції органів місцевого самоврядування належить вирішення земельних спорів на території територіальних громад щодо: меж земельних ділянок; обмежень у використанні земельних ділянок; встановлення земельних сервітутів; порядку дотримання правил добросусідства землевласниками та землекористувачами; визначення меж районів у містах [9].

Органи прокуратури можуть забезпечити захист порушених земельних прав шляхом прокурорського нагляду, представництва в суді, якщо громадянин сам не здатен здійснювати цей захист, та іншими діями [11, с. 202].

Отже юрисдикційна форма захисту земельних прав в спеціальному порядку забезпечує швидке, ефективне та оперативне вирішення земельних спорів, що сприяє стабільності земельних відносин, підтриманню правопорядку та належному управлінню земельними ресурсами.

Розглянемо неюрисдикційну форму захисту земельних прав, до якої можна віднести самозахист та медіацію. Більшість наукової літератури пов'язує неюрисдикційну форму захисту прав із самозахистом, право на яке базується на конституційних принципах захисту прав. Так, відповідно до статті 19 Цивільного кодексу України, особа має право на самозахист своїх цивільних прав та прав іншої особи від порушень і протиправних посягань [12].

Самозахист полягає в застосуванні засобів та методів протидії порушення земельних прав, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. Способи самозахисту повинні, на думку В.Я. Буряка, відповідати таким ознакам: відповідати змісту порушеного права; відповідати характеру вчиненого правопорушення; відповідати наслідкам, які виникли внаслідок цього порушення [13, с. 48–49].

На думку, В.Л. Яроцького, «характерними ознаками самозахисту є те, що: а) він має місце, коли порушення суб'єктивного права вже відбулось, продовжується або (у деяких випадках) здійснюється проти наявного посягання на права та інтереси особи; б) обстановка (обставини місця й часу) виключає в певний момент можливість звернення за захистом додержавних компетентних органів або, хоча й не виключає звернення за судовим захистом, особа, права якої порушені, обирає більш оперативні заходи захисту; в) здійснюється передусім силами самого потерпілого (суб'єкта, чие право порушене), що, безумовно, не виключає товариської участі вчасної допомоги чи сприяння у його здійсненні (проти посягання) з боку інших громадян або юридичних осіб; г) він не повинен виходити за

межі дій, необхідних для припинення порушення, і за своїми способами має відповідати порушенню [14, с. 162].

В.М. Шульга вважає, що самозахист є самостійною неюрисдикційною формою захисту земельних прав, оскільки має спеціальні ознаки, що відрізняє його від інших форм захисту права.

Слід зазначити, що хоча земельне законодавство України прямо не визначає право на самозахист, але, наприклад, інститут добросусідства (глава 17 Земельного кодексу України) містить деякі положення, які регулюють здійснення самозахисту. Зокрема, стаття 105 Земельного кодексу України містить положення про те, що у випадку проникнення коренів і гілок дерев з однієї земельної ділянки на іншу власники та землекористувачі земельних ділянок мають право відрізати корені дерев і кущів, які проникають із сусідньої земельної ділянки, якщо таке проникнення є перепоною у використанні земельної ділянки за цільовим призначенням [9].

Іншими прикладами самозахисту земельної власності може бути встановлення огорожі, посадка живої огорожі або використання камери відеоспостереження для запобігання несанкціонованому доступу. Водночас, дії, які оплачують моральним засадам суспільства та можуть призвести до небезпеки для інших осіб, наприклад, встановлення пасток або електрифікованих огорож, не можуть вважатися правомірним самозахистом [11, с. 203].

Аналізуючи право на самозахист у контексті земельних прав, можна зробити висновок, що, хоча прямого закріплення цього права в земельному законодавстві немає, загальні положення Цивільного та Земельного кодексу, а також принципи добросусідства дають підстави для його застосування. При цьому важливо забезпечити, щоб заходи самозахисту не тільки відповідали законодавчим нормам, але й були пропорційними порушенням та не спричинили шкоди іншим особам.

Наостанок розглянемо декілька альтернативних підходів до класифікації форм захисту земельних прав, які можна зустріти в літературі.

Так, на думку, І.В. Лагутіної, юрисдикційна форма захисту включає в себе міжнародний та національний захист. До національних форм захисту, на думку автора, слід віднести судовий захист, захист державними та іншими уповноваженими органами та органами державного контролю та нагляду. До міжнародних форм захисту відносяться контрольні механізми міжнародних установ та юрисдикцію Європейського суду з прав людини [15, с. 15].

Цікавою є класифікація форм захисту цивільних прав залежно від природи юрисдикційного органу, що забезпечує захист, де виділяють судову (звернення до суду для захисту своїх прав), адміністративну (можливість звернення до органів виконавчої влади для захисту прав), нотаріальну (дії нотаріуса щодо захисту прав, зокрема у випадках, передбачених законом), самозахисну (дозволяє громадянам самостійно вживати заходів для захисту

своїх порушених прав у межах, дозволених законом) і громадську (захист за допомогою інших громадських, державних та міжнародних інституцій та їх органів) форми захисту [16, с. 144].

Висновки. На основі аналізу поняття «форми захисту» земельних прав у науковій літературі можна зробити декілька важливих висновків. В першу чергу, про відсутність визначення в нормативно-правових актах його змісту. Тобто термінологічно поняття «форми захисту» прав на землю не має чіткого визначення у чинному законодавстві, що вимагає звернення до наукових джерел для його розуміння. В той же час, було встановлено, що юридичній науці по-різному трактуються поняття форми захисту прав. Одні науковці чітко розмежовують поняття форми, способу, порядку та процедури захисту, інші – об'єднують ці поняття, називаючи їх процесуальною формою захисту.

Деякі дослідники розглядають форми захисту як певний порядок реалізації права на захист, який створюється уповноваженими органами в межах юрисдикційних повноважень. Але такий підхід не враховує матеріально-правові та процесуально-правові підстави захисту прав відповідно до чинного законодавства. Тому, на нашу думку, правильно буде під формою захисту розуміти діяльність уповноважених органів, особи або її представника, спрямовану на захист земельних прав. Ця діяльність проявляється у використанні законодавчо визначених способів і заходів, спрямованих на припинення порушень, оспорювання або невизнання цивільних прав та інтересів, запобігання таким діям, а також на відновлення порушених прав і відшкодування завданої шкоди.

Відсутність чіткого переліку форм захисту в земельному законодавстві України зумовлює необхідність звернення до цивільно-правової науки для їх класифікації та визначення. В науковій літературі розрізняють дві основні групи форм захисту прав: юрисдикційну та неюрисдикційну. Юрисдикційна форма охоплює захист у загальному (судовому) та спеціальному (адміністративному) порядку, реалізований уповноваженими державними, правоохоронними та судовими органами. Неюрисдикційна форма захисту, навпаки, є самостійною діяльністю особи із захисту своїх прав без звернення до державних органів чи уповноважених осіб.

Таким чином, різноманітність форм захисту цивільних прав забезпечує комплексний підхід до захисту прав та інтересів громадян, дозволяючи їм вибрати найбільш ефективний спосіб захисту залежно від конкретних особливостей порушення права. Важливо, щоб кожна з цих форм була належним чином регламентована та ефективно застосовувалася на практиці, що забезпечить належний рівень правового захисту в Україні. Це підкреслює важливість подальшого наукового дослідження та вдосконалення законодавства в цій сфері для забезпечення ефективного захисту прав та інтересів учасників земельних правовідносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250 000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
2. Словник Української мови: в 11 т. Т. 10 : Т-Ф / ред. тому І. К. Білодіда, А. А. Бурячка та ін. К.: Наукова думка. 1979. 658 с.
3. Вавженчук С. Я. Охорона та захист трудових прав працівників. Харків: Право, 2016. 560 с.
4. Гаврилюк М. І. Захист права власності на земельну ділянку в цивільному праві України: монографія. Алерта, 2014. 224 с.
5. Тимченко Г. П. Способи та процесуальні форми захисту цивільних прав: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. НЮАУ ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 20 с.
6. Наливайко О. І. Теоретико-правові проблеми захисту прав людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ: нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2002. 18 с.
7. Шульга Т. М., Лісова Т. В. Особливості захисту земельних прав у процесі здійснення реєстраційних дій. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 3. С. 137–143.
8. Ваганова І. М. Поняття форми та змісту різноманітних заходів захисту трудових прав працівників. *Форум права*. 2009. № 3. С. 94–99.
9. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 12.05.2024).
10. Земельне право : підручник. 3-тє вид., доп. і перероб.; за ред. М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2023. 592 с.

11. Червенко А.Г. Форми захисту земельних прав. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2013. Серія «ПРАВО». Випуск № 15. № 1077.
12. Цивільний кодекс України : Закон від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
13. Буряк В.Я. Правові засади трудових прав працівників. 2013. К.: Істина. 186 с.
14. Яроцький В.Л. Самозахист як правовий засіб захисту речових прав. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2014. № 1 (16). С. 160–169.
15. Лагутіна І. В. Форми захисту трудових прав працівників. монографія. Одеська юридична академія : Фенікс, 2008. 160 с.
16. Мацегорін О. І. Поняття та зміст захисту цивільних прав. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С. 143–147.